

Ajalehes Olevik 1887 järjeloona avaldatud reisikiri eestlase teekonnast Suhumisse, sealsetest oludest ja eesti väljarändajate saabumisest. Kirjelduste järgi tundub, et reis ise oli 1884. aasta sügisel, s.t. ajal, mil selles piirkonnas tekkisid Linda eesti asundused ja Estonia asundus oli juba kaks aastat olemas olnud. Samuti tundub kirjelduste põhjal, et autoriks oli seesama, kes avaldas 1884 sügisel ajalehes Valgus nimetähtede M. N. H. all [kaks lühiteadet Suhumist](#).

Taga-Kaukaasia: Abhaasia: Suhum. Krim: Feodossija ja Kerts. Teekond Krimmist üle Musta mere Suhumisse. Suhum. Loodus ja elud, inimesed. Suhum. Eestlased. Linda asundus (põhjalikum kirjeldus). Akapa (Agaapa) asundus. Estonia asundus. Väljarändajad Maardu mõisavallast. Külmtõbi (malaaria). Sipeldi (Tsebelda) mõis. Megreelide (mingreelide) elamine.

Käesolevat kirjutist ja selles sisalduvaid vigu on kritiseerinud Johan Pihlakas oma artiklis „[Kirjad Wenemaalt](#)” (1887–1888). Selle peale avaldas „Matka Suhumisse” autor omakorda õienduse ajalehes Olevik, millele Johan Pihlakas vastas (need sõnumid [on samuti digiteeritud](#)).

Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata. Kohati oli tekst halvasti loetav, mistõttu on jäänud mõned lüngad.

Olevik (nr. 3), 21. jaanuar 1887, lk. 1–2

Matka Suhumisse.

Reisi juhtumised Mustamere kallastel.

Pikk raudtee sõit oli otsas, Musta mere laened paistsiwad. Süda hüppas rõõmu pärast: teine pool wett on ju — Suhum. Meie olime kahekesi, mina ja üks väljarändajate saadik, Suhumisse maad kuulama läkitatud, ja mu seltsiline oli üks Suhum. linna majaanik, kes Simferopolis oli käinud, kus mina temaga kokku juhtusin. Sewastopoli sadamas ei olnud meil tarwis kaua oodata, laew oli ju minema hakkamas. Ja kui meie laewa poludil parajad puhkepaigad olime leidnud, hakkaski ta edasi liikuma. Ma panin reisi pauna pää alla, sirutasin jalad wasta poludi serwa ja andsin ennast laewa ja saatuse hooleks. Laewa kõikumise [...] oli see, et uneingel warsti oma pehme tiiwa mu pääle sirutas, mis pääle unenägude jagaja mind üürikesse rõõmuga pettis.

Ma näen: Kõrgest Kaukasuse mäe ladwast sõidan ma uhke tõllaga alla, mida kaksteistkümmend tarpaani weawad, kõik ainult kuldriistades. Ma ise olen ime toredas ülikonnas. Tõld oli nii kena kui iial wõimalik — ja ega see ime ei olnud: ma olin ju üks maawalitseja, üle poole Suhum. Loodus ümberringi oli nõiduw ilus, lille waip kattis terwet maad ja ulatus kõige kõrgema mägede ladwani, igawest lund ei olnud olemaski. Minu sõit läks nii kiirest, et rattad wilistasiwad ikka mööda mäge alla poole. Warsti hakkas meri paistma. Silma

nähtawalt kadus wahe minu ja mere kalda wahel. Nüüd aga hakkasin ma kangeste kartma: tarpaanid kihutawad otsekohe merde. Tahtsin ohjadest pingutada, aga neid ei olnudgi, pidin kisendama, hääl ei tulnud, püüan wälja hüpata, jalad ei liigu. Oh õnnetust! Weel üks minut ja ma olen meres. [...] oli piin, mis ma tundsin. — Praegu kargawad tarpaanid wette, appi! appi! ap— — Tarpaanid keerasiwad aga kaldal kõrwale ja kange hoog wiis minu merde nõnda mis plärtsus.

Selle pääle teen silmad lahti. Ma ei olnud wee pääle kukkunud, waid wesi minu pääle, suur laene oli üle laewa lõonud ja silma pilguks ühe osa reisijaid wee ja wahu sisse matnud. Ma olin nahani märg. — Waheajal oli torm tõusnud, nõnda et laew nagu [...] heljus. Reisijad oliwad peaagu kõik merehaiged ja ägasiwad. Üks suurem tomp nähti ühes kihutawat, mis see wõiks olla? Katsum käega pää alla — oh tuhat! reisi paun kadunud; külap tema see purjutaja [...] ongi. Ja tõsi, praegu läheb ta minust mööda, pael, millega ma teda õlal kandsin, lööb aga [...] Oot, oot! küll sa tagasi tuled! — Tulebki, kargan käe pidemesse kinni ja tõmban wälja, aga mis sa temaga teed? Tilgub nagu püha-de sink pajast wõttes.

Siis alles silmitsen seltsimeest, kus see oma weikese wiina ankruga peaks olema, mida ta Krimmist kaasa wõttis? Waatan, seltsimees kummargile wastu seinä, hoiab kahe käega ühest konkust kinni ja püüab põlwedega ankrut pidada. Ma hüüan teda nimepidi. Ei kuule. Hüüan weel korra ja kolmandama. Siis paneb tähele, pöörab pikkamisi ringi ja hakkab ankrut eel weeretades nelja käpukile minu poole tulema, kus juures ta iga astumise järele uueste küüned poludi serwa laua taha pigistab, et tõinepoole musta seinä ei saaks wisatud.

Hale oli meie reisijaid waadata. Üks oli küürakile, tõine seljakile, kõik oksendasiwad ja oigasiwad. Meie hugas oli ka salk soldatise, keda Kaukasias poole saadeti. Nende lugu oli kõige kirjum. Oliwad mehekesed kesk laewa laela juhitud, kus nad kusagilt ei wõinud kinni hoida, sellepärast jooksiwad nad aja wiiteks tormi, ühest seinast tõise. Komandeerimas ei olnud aga enam wana Todleben, waid mere kuningas Ahto. Ainult üks Mingreellane nähti kõwa pääga olewat. Kui laew kõige kangemine [...], siis tegi tema koguni wäikeseid jalutuskäikise, ajas säääl juures jala õige harki, pani käe puusal ja lükkas oma karwase kübara wiltu.

Mina ja mu seltsiline olime ammugi janus. Tema läks köögist toobi täit tulist wett 5 kopika eest thee tarwis tooma, ma aga ei jõudnud ta tagasi tulekut oodata, waid otsisin enne külma wee riista üles. See oli kuubuse kujuline plekk [...], nii suur nagu waese mehe wihukoorm. Awaust ei olnud, selle eest aga oli iga nurga pääl raud nisa. Wõtsin ühe suhu ja imesin; wiimaks tuli tilgake suhu. Selle aja sees aga wintsus laew nõnda, et ma ammastega tema otsas ainult rippusin. — Seltsimehel oli thee wahe ajal walmis saanud. Hakkasime jooma. Mõne minuti pärast aga olime mõlemad rinnuli poludi serwa pääl ja kallis thee. Mitme wiletsuse järele jõudsime wiimaks Kaffasse, ehk nagu Wenelased nimetawad Feodosiasse.

Feodosia sadam on sügaw, aga tormide wastu wähe kaitsetud. Linn paistis wähe suurem olewat kui Rakwere. Ta on mäe weeru peale ehitatud, nõnda et majade read ikka ükstõisest kõrgemal on. Ei olnud aega linna sisse jalutama minna. Laewamehed ei pidanud tormi wist küllalt kangeks, seadsiwad warsti minekule. Feodosiast on seda weel nimetada, et säääl sadama silla peal pikk rida Wene neidusid oli, kes konnakarpidega kaetud kastikesi müüsiwad, mida wahest meiegi maal näha on. Siin wõis 5 kopikuga seda osta, mis Tallinnas 50 maksab. — Merel hakkas wana [...] jälle. Surmani tüdinenud jõudsimel teisil päewal Kertshi (sealsed Eestlased ütlewad Kirsh).

Siin seisis laew tormi pärast, mis ikka kangemaks oli läinud, päewa otsa paigal.

Olevik (nr. 7), 9. veebruar 1887, lk. 2-3

2

Kertsh on kaunis kena linn. Sadamast pääle hakates läheb esmalt kitsas majade joru paar wersta mööda mere kallast edesai. Uulits on kunstlikult mere kalda pääle tehtud: ühelpool majad ja teinepool paari jala kõrgune müür, mille taga mere laened kohisewad. Wiimaks läheb uulitsaid mitmele poole, sest et siin mägede wahe on. Kertshi juures on hää kalapüük. Turul oli kala-kauplejaid nagu weike laat koos.

Järgmisel päewal jätsin selle linna Jumalaga. Laew sõitis kaugemale mere poole, nõnda, et Kaukasi rand, mis Kertshi paistab, silmist kadus. Torm oli waikinud ja ilm ilusaks läinud. Seltsimees jäi mul Kertshi maha, selepärast olin ma ühe päewa laewa polutil liikumata paigal. Teisel päewal jalutasin ma laewas natukese ja leidsin säääl weel 4 wõi 5 Eesti noortmeest, kes hää õnne pääle Suhhumisse matkasiwad. Saime warsti häädeks sõpradeks. Et ilm ilus oli, ronisime ülesse laewa laele ja wahtisime, kas Kaukasi rand paistma hakkab. Hakkaski wiimaks. Seda pilti, mis ma siin nägin, ei unusta ma wist eladeski. Otsegu wägew müür seisis Kaukasuse mägestik meie ees ja näitas, nagu tõuseks ta järsku merest ülesse. Ta säras kõige ilusamates wärwides. Alumine jagu paistis roheline, keskmine jagu, kus metsad oliwad, sinas, ja kõige pääl wirwendas igawene lumi. Mere peeglis paistis see määratu müür weel poole suuremalt, mäe latwade kujud ulatasiwad meie laewani, kujud, mida isesugu kaheharuliste sabadega mere-elajate parwed weel rohkem kaunistasiwad. Laew sõitis ranna äärt mööda, sellega oli meil wõimalik tundide kaupa ilutundmise waimustuses laewalael aeleda. Ilma tahtmata weeresiwad mõtted igapäewaste asjade päält luule riiki. Oleks ma salmitaguja olnud, ma oleksin paksu raamatu täie laulusid luuletanud ja kõik aina Kaukasuse ilust, aga kahju, et ma seda ei olnud. Waatasin muidu aupakkumisele sundija, imeliku mägestiku pääle ja mõtlesin, kes säääl peaks elutsema. Selle ilusa müüri taga elab wist Taara ise! Aga ei: Taara ei tule oma külmamaa laste juurest nii kaugel. Ka teine waimude walitseja pesitab siin vähem, ta wiidab lõunapoolse-

mates liiwa legendikkudes oma aega. Siin elab Allaa ja sõidab oma prohveti saatusel pilwe wankriga ühest mäeladwast teise.

Weel läks üks päew mööda. Mitmes kohas sai mere pääl kinni peetud, kus kohal rannas mõni alewikene oli. Paatidega toodi uut kraami ja uusi reisijaid juurde ning wiidi endiseid vähemaks. Korra jäime jälle seisma. Ma mõtlesin samasuguse puhkepaigakese olewat, aga äkitselt hüüdis üks Eestlane laewa laelt — mina olin sel silmapilgul al — nõnda, et seinad põrusiwad: „Soh-homm!” Ma kahmasin kraamid kaendlasse ja ruttasin laewa laele. Jah, sääl ta paistis, see kuulus kelmide taewas, petiste paradiis, rändajate loodetud raha- auk, aga asunikude põrgu, Suhum, Sohom, Summ, Somm, Suhuum*!!!

Astusime paati ja olime mõne minuti järele kaldal. (Suhhumis sadamat pole.) Tserkessi suguharude rahwaste, Greeklaste, [...laste], Wenelaste, Juutide ja Sakslaste hulgas leidsime ka palju suguwendasid kaldal seismast. Suguwennad aga ei rõõmustanud meie tuleku üle sugugi. Wastasiwad meie küsimuste peale lühidelt ja külmalt. Nende näost wõis kurwa ja peaaegu meelega äraheitliku pilgu taga midagi paha saladust aimata. Ma sain ühe wäljarändajate noormehega kokku, kes mind enese korterisse wiis, kus ma kõige päält reisi wäsimusest puhkasin.

Teisel päewal silmitsesin linna. Siin kohas on Kaukasuse eesmägede ja mere wahel pisut tasast legendikku, kus pääl linn seisab. Suhum on praegu, mis oli vähemast kahe aasta eest, seda nägu, nagu Jerusalemi pärast Juutide Paabelisse wangi wiimist, muud kui selle wahega, et wiimasest Jeremias nutulaulusi luuletas, kuna Suhhumi üle palju [...st] on kirjutatud. Kus enne kaunis toredad majad on seisnud, sääl kurdawad nüüd purustatud müürid Wene-Türgi sõja aegse mässajate kurjust. Ainult üks [*wiwendik? sest?*] kenast linnast on uueste ülesse ehitatud. Mere kaldalt läheb esmalt üks uulitsakene mägede poole, kus ääres pisikesi Greeklaste poodisi on, nagu Tallinna [*weneturul?*] Juutide omasi. Siis keerab uulits paremat kätt linna pesasse, kus mõni suurem pood leida on ja ka teatud Brilli trahter, kelle [*heinakuuris?*] isegi Ristir. pühap. lehe jutu järele olla [*haige?*] olnud; mina aga ei näinud [*tema kuuri?*] kusagil. Siit edasi minnes jõudsiime [...] kiriku juurde, mida minu säälolemise ajal sisse õnnistati. Weel natuke kaugemalt käib raudsild üle jõekese, ja linn on otsas. Linnawalitsuse maja on kirikust otse mere poole minna, [...] suurte waremete taga, üks weike putkakene. Soldatite kasarmud on teine pool raudsilda. Uulitsat ei ole kiwidega [*prügitud?*], waid mere kaldalt weetud liiwaga, kus sees põlwini wõib [*sompada?*]. Sellepärast ei [...] noormehed, keda ma kaks wõi kolm tükki nägin olewat, mitte kesk tee kohal sõita, waid pikki künniteesid [*tähendajaid?*] jalgradasi. [...] *Halvasti loetav lause.* [...] Woorimehe wankri wäledaste wuriseja ratas purustas aga igakord kepikese, kui see temast walitud tee kohani ulatas. Jalutajaid on uulitsatel wähe, weel vähem wankritega sõitjaid, ainult arwaste sõidab mõni Tserkessi sugu Mingreellane ratsa hobusega noole kiirusel läbi linna. Linnas on kaks purtsajat kaewu, üks [...] trahteri ees ja teine kiriku piatsis. Esimese wesi ei suutnud aga rakete

---

* Kõik need nimetused on rändajate suus pruugitawad.

serwast kõrgemale karata. Liht kaewusi on ka küllalt, millest mõnedest rohi üle on kaswanud, sest et wee winnajad puuduwad.

Wäga kirjud ja [...] oliwad mitmetsugu rahwaste ülikonnad läbisegamine näha. Siin [...] Türklane, punane tutiga müts pääs ja käed pükste taskus, mida ta sellega imelaiaks wenitas, sääl lonkis Greeka wanamoor, just niisamuti riides nagu wanameeski, aga natuke [...disemates]. Tserkessid jalutawad mitmekesti seltsis, kõik oma toredas rahwuslikus ehtes ja sõjariistadega ehitatud. Neil on [...], olgu ilm külm ehk palaw, pikk willane kuub, seljas keskelt ümber keha kroogitud, nagu Eestimaal mõne mamseli moonutused. Wöörihm on hõbe pannaltega ehitatud, rinna ees laiad taskud püssi patrunisi täis, kõhu pääl suur nuga hõbe tupes, pikk mõek külle pääl. Mõnel oli karwane müts pääs, mõni palja pääga, juuksed aga nii lühikeseks niidetud, nagu käärid oliwad wõtnud. Kuiwetanud kui surma kujud hulkusiwad Sakslased, seljas mustad [...kid] ja kaelas wist kodumaal wiimast korda triigitud walged maniskid. Ma mõtlesin, et nemad mõnel ajal ei isamaalist [õlut?] ega santide saia polnud saanud. Eestlasi oli selleks päewaks ka õige rohkeste linna tulnud, küll Linda, küll Estonia külast. Brill trahteri taga-tuas istusiwad Maardu walla wäljarändajate saadikud ja walmistasiwad „natschalnikule” palwe kirja.

Suhhum! Suhhum! Kas see on tõeste Suhhum, kuhu ma olen sõitnud? Kas see on „Walgusest”, „Sakalast”, „Wirulasest” ja Linda seltsi eestseisuse liikmest K. st — kes ise siin olla käinud, — kiidetud kullamaa päälinn? Kas ma olen juba siin maal, millest mõned kaunis tähtsad rahwamehed oliwad tõendanud, et kui keegi Eestis 5 rubla taskusse pistab, siis wõib ta Krimmis 50, Suhhumis aga 100 rubla senna panna? Nii mõtlesin ma korra uulitsal pisut seisatades. Jah Suhhum on see küll, sest ligema maja nimekirja laua pääl seisis: Сухумская городская школа (Suhhumi linna kool).

Olevik (nr. 10), 2. märts 1887, lk. 2–3

3

Weel selsamal päewal läksin ma ühe noore Eestimehe seltsis Linda küla poole. Tee läks esmalt kaunis pikkamisi mäe külge mööda ülemale, jäi kordkorralt aga järsumaks ja wiimaks pidime korra küüsi jalgadele abiks wõtma. Siis tuli esimene tasandik. Kahar puu seisis üksikult keset lagedat platsikest. Puhkasime. — Säält edasi minnes läks tee uueste ülesse poole. Kui meie juba jälle tubliste ronisime, pragisesiwad korraga põesad kahelpool teed ja selle pääle kostis kohe wali püssi pauk. Ma jäin ehmatades seisma. „... Wõtku need Mingreellased!” kirus mu saatja, „häda käes, et lasewad wiimaks oma jahihimuga inimese maha.” Parema käe pool kõrgustiku pääl märkasin ma tõeste kaks [...] musta punktikest, kes Mingreeli jahimehed pidiwad olema. Kas oli nende pauk saagist mööda läinud, wõi oliwad nad meelega meie pihta sihti-

nud, seda ei wõinud ma teada. Hiljem kuulsin küll, et nemad Eestlasi, nagu wõeramaa pääletungijaid kangeste wihkawat.

Wiimaks tuli teine tasandik, õige weike paigakene, kus paremat kätt mäe latw kaunis järsku ülesse tõusis ja pahemal pool määratu kuristik aigutas. Tee kaldal nirises selge hallikas mäe seest wälja, mida wist juba aasta sadande eest ümmarguste kiwidega oli ümbert kinni müüritud, nõnda, et wesi weikest praukesest sinna alla pandud õõnsa kiwi sisse jookkus, mis alati üle ajas. Ehk küll ilm pilwine oli, siiski seisis ronimise raskuse pärast mul high otsa pääl. Hallikas oli sellepärast minu tarwis taewalik kingitus. Teda nimetadi ühe wana piiblilise nimega, aga kas Aabrami, Jakobi wõi Taaweti kaewuks, seda ma enam ei mäleta.

Säält kaugemale käib tee ainult künkast ülesse ja teisest alla. „Kuida siin ometi hoostega seista wõib?” küsisin mina. Wastusse asemel näitas mu saatja käega ette poole. Natukese maa päält ligines meile salk jalakäijaid, kes oma wahel mõnda hoost edasi talutasiwad. Nad ütlesiwad endid linna minema, kroonu poolt antawat jahu ära tooma. Hoostel oli igal ühel kaks tühja kotti seljas, paelaga paari seutud, teine rippus teinepool külle pääl. „Nõnda käiakse siin hoostega ja weetakse nendega kraami,” sain ma nüüd wastuseks.

Sellepääle läks tee tasasemaks ja meie jõudsime Sakslaste külasse. Esimene pere seisis tee ligidal. Talumaja ei olnud weel täitsa walmis. Neljas nurgas oliwad sambad püsti, kus pääl katus seisis. Seinad oliwad hädapärast esiotsa hagudest pununud, sest et sitkest maa pinnast tehtud teliskiwid weel walmis ei olnud, waid maja kõrwas päikese palawusega alles põletatud saiwad: nendega täitis peremees hiljem oma maja seinasi. Terwe maja suurus oli iga külle päält ligi kaks sülda: üks kõige suurematest ehitustest Suhhumi mägedes. Ümberringi kaswas Kukuruus (mais). Teinepool teed oli üksik wärske hauaküngas. Noor naine seisis sääll juures püsti ja laulis nutuse häälega Plattdeutschi murdes üht saksakeelelist koraali, kuna pisarad ojana üle tema sissewajunud palede weeresiwad. — Warsti keeras üks teeharu Neudorfi külasse, kus pääle Sakslaste ka mõned Eesti perekonnad elasiwad. Linda küla, ehk nagu teda linna ametnikkude poolest nimetati, Lindau, tee läks jälle mäge mööda ülemale. Kahelpool teed kaswasiwad üksikud puud, millest suurem osa õunapuud oliwad, weel ainult õunu täis, ehk küll siis juba Nowembri kuu algus käes oli. Mul tuli suur himu õunu sööma hakata, aga mu saatja käskis ettewaatlilik olla, sest õunad olewat just pää külmatõbe sünnitajad. Sellest hoolimata sõin ma siiski neid niipalju et isu täis sai.

Kui meie ühe kõrgema künka ladwale jõudsime, siis nägin ma jällegi täitsa uudispilti. Mitme wersta kauguselt oli maa metsadest lage. Maapind oli aga seda nägu, nagu weepind kangeste keejas katlas, muud kui selle wahega, et siin iga ülesse kargaja pullike kõrgem oli kui Lubja mägi Wiimse poolsaarel ja iga augukene mitu korda sügawam, kui nõgu Rakwere wallimäel. Niisugune muru waip, nagu Eestimaal, ei katnud mitte maad, waid sinne waip oli täitsa isesugune. Mehekõrgused sõnajalad warjasiwad kollast sawi waataja silmade eest ja oliwad isesuguste okaliste keerdkaswudega, millel punased maitsewad marjad külles kaswasiwad, nõnda kokku pununud, et säält hiir ega harakas wõinud läbi pugeda, küll aga karu ja metssiga, kelle paksust nahast

ükski okas läbi ei lähe. Tee koha päält ei olnud siis sugugi võimalik kõrwale astuda. Pääle sõnajalgade ja okaskaswude ei silmanud ma midagi taimeriigi sünnitust. Wiimaks, kui tee ka korra põigiti mööda järsku mäekülge oli läinud, nägin ma mõne pisikese, kodumaa „[pikapalemeeste?]” hoonete kujulise hurtsikukese enese ees. See oli Linda wõi Lindau küla.

Esimesel majal, mis ühe Hiidlase omandus öeldi olevat, oliwad ainult seinad walmis. Kolmandamas elas selleaegne wallawanem. Selle ukse ees maas seisid päratu suur pudel, rohelist wedelikku täis. Minu seltsiline wõttis pudeli kätte ja hakkas säält seest jooma, mida ta märksalt vähendas. Siis pakkus ka minule, sest säält sees olevat „kiinin”, külmatõwe wastane, mida igatahes Suhhumi politsei poolt asujatele ilma hinnata antawat. Küll oli kiinin kaunis kibe, aga ma jõin seda siiski hää korra. Minu joomine ei olnud weel lõpetatudki, kui korraga maja tagant üks Eesti perenaine wälja salkas, ja mind pehmes Taga-Wiljandi murdes oletama hakkas, et ma puhas kiinina ärajoowat ja nende wasika jauks, kes kangeste külmatõbe kannatawat, midagi üle ei jätwat.

Õhtu oli waheajal kätte tulnud, ei jõudnud enam küla majasi ligemalt silmitseda. Sain aga ühes öökorterit ja puhkasin teiseks päewaks walmis, sest et mägede ronimine mind armetumalt oli wäsitanud. Kui mul esimene uinatus mööda oli, ärkasin kange külma sunnil ülesse. Majal paistis iga palgi wahelt walge, lage ja põrandat ei olnud olemaski, sellepärast pääsis külm igalt poolt sisse. Kust siin soojal maal aga nii kange külm tuli, ei wõinud ma aru saada. Pärastpoole räägiti mulle, ja nägin ka ise, et säälseis rannamaades tuul päewal mere poolt ja ööse lume mägede poolt puhub, mis ööse õhu arutu külmaks muudab, — asi, mis ka üks külmatõbe alustaja on.

Olevik (nr. 15), 4. aprill 1887, lk. 2–3

4

Enne päikese tõusu sammusin ma Linda küla wahel teed mööda mäe külgesi ja kuristikude kaldaid edasi. Õhk oli waikne, nõnda et ükski sõnajala ega kukuruusi leht ei liikunud. Orgudest tõusis paks udu ülesse ja mägede latwade ümber oliwad suured [...] tombud kogunud, nagu Siinai mäel käskude andmise ajal. Mitu külaeite uskusiwad ka kindlaste, et see tõesti suits olla, mis kihwtisest maapinnast pidada tõusma.

Linda külas nägin ma umbes 10 maja. Mõned oliwad Greeklaste ehitatud, kes külmatõbe sunnil uueste oliwad pidanud wälja rändama, mõned ka Eestlaste endi tehtud. Üks Krimmist läinud mees oli hakanud omale kaunis toredat ja ruumikat maja ehitama, õnnetuseks oli tal aga raha enne lõpenud kui töö. Wanad majad oliwad lepa palkidest, uued aga sinarist. Sinaride kohta teadsiwad mõned rääkida, et need paari aastaga täitsa ära mädaneda. Sellepärast oli mõni ka palkide asemel sinari roikaid pruukinud, sest et need kohe läbi

ära kuiwawad ja nõnda pisut kauem wastu peawad. Küla ei olnud mitte reas, nagu Wene külad, waid üks pere siin, teine sääl. Wallawanem lubas edaspidi selle eest muretseda, et majad ritta saaksiwad ehitatud. See ei annaks aga külale sugugi ilusamat nägu, sest siis oleks mõni maja [...] jalga kõrgemal kui teine.

Iga maja järel oli umbes wakamaa osa põldu, kus kukurus kaswis. Ülepää oli igale perele karja- ja metsamaaga kokku kolm tessatini maad antud. Linda külas öeldi enam kui saja perekonna tarwis maad olewat.

Säälses põlluharimise wiisist on nimetada, et põldu adraga ei künnetagi. See tarwitaks sääl, nagu ka Krimmis, maa kõwaduse pärast palju tööjõudu, sellepärast teewad nad seda lihtsalt: raiuwad kirwega maa sisse augu, panewad kukuruusi iwa sisse ja mätta pääle tagasi. Üks peremees rääkis, kuidas tema kewadel oma põldu seemendanud: wõtnud maa-kirwe kätte, pannud wilja-seemne westi tasku ja teinud paari tunniga niipalju wilja maha, et ta omale aasta leiwa lootis saawat.(!) Sellel wõib ka oma jagu tõtt juures olla, sest iga kukurusi kõrre otsas kaswab enam kui wiissada iwa. Pääle kukurusi kaswawad sääl weel türgioad ja kõrwitsad, muud wilja aga mitte mingisugust. Osalt on selle juures kange palawus, osalt liig sawine maa süüdlane. Säälnel päris-rahwas tarwitab oma elamiseks ainult kukurusi: Mingreellased sööwad kolm-kord päewaks kukurusi putru ja muud midagi. Imelik, kuidas see rahwas, kes muidu Europa kombete wastu wõitleb, omale uue toiduse on wõtnud, sest, nagu teada, on kukurus esmalt Ameerikast toodud, nüüd aga mitmete Kaukasi rahwaste ainsaks toiduhallikaks saanud. Ehk mis nad küll enne söiwad? Nõnda samuti on küsitaw, kuidas Eestlased ainult kukurusi leiwaga wõiwad elada. Kukurusi ära müüa ja rukkid osta ei lähe ka korda, sest et esimene liig odaw, teine kaunis kallis on. Sellepärast on ka need asunikud, kelle elu paar aastat säälse kliima wastu on jõudnud panna, nii ära kuiwanud, et kas wõi pista tuli otsa.

Kogu suwe aja ei ole säälsedel peremeestel muud tööd, kui oma põldusi karude ja metssigade wastu kaitseda, kes ööpimedusel kukurusile külaliseks kipuwad, ja kui see neil korda läheb, wahest ühe ööga põllumehe wiljasaagi lootuse tühjaks teewad. Mõnigi mesikäpp olla aga selle eest oma liha nälgunud asunikudele toiduks pidanud jätma, samuti ka mõni must metskult, sest kohaliku walitsuse poolt antud igale peremehele tubli tagant laetaw püss.

Linda küla hurtsikute juurest keerab tee mööda mäe selge pahemat kätt ära. Kummalgi pool mäe keeru pääl on asunikude maa jaud, pahemal pool kaunis tasased, paremal pool aga wäga wiltused. Uutele pääletulijatele lubasiwad „maakuulajad” parema käe poolt jagusi anda, pahema käe poolt ainult siis kui neile hästi maksetakse. Kõik need maksjad jätsiwad aga oma jaud puutumata ja matkasiwad Suhhumist wälja, kui nad säälsel olu oliwad tundma saanud, ning nõnda müüsiwad „maakuulajad” mõnda kohta mitu korda: nõndanimeetatud „Thomsoni krunti” ostis sel korral enne räägitud Linda seltsi eestseisuse liikme K. poeg, nagu ta ise mulle ütles, kümne rublaga enesele, ja mõned teadsiwad ütelda, et see koht juba wiie korda kaubeldud saanud. Aga kas temagi sääl praegu elab, ei tahaks ma küll uskuda.

Sellesama mäe seljandiku pääl on ilus ringi waadata, iseäranis õhtutel. Taga-pool tõuseb enam kui kümne wersta laiuse oru taga, mille põhjas Mingreel-laste külad nagu kitse karjad paistawad, kõrge, igawese lumega kroonitud mäe sein ülesse. Teine pool paistab mäelatwade wahelt tükikene mere peeglit. Eha kuma, sinine taewas — kõik on nii nõiduw ilus, et muud kui istu maha ja luuleta. Ma panen imeks, et keegi weel mõnd Suhhumi [...] kannelt ei ole ilmuda lasknud: wist on selle juures trükkijad süüdlased.

Edasi minnes jõuame wiimaks Linda küla metsa. On kaunis hää mets, saab aga hirmsaste häwitatud. Iga uus pääle tulija läheb esmalt metsa ja raiub oma maja täie palka maha. Ta jätab aga maja ehitamata, palgid on lühikese ajaga koore all seistes pehastanud, ning teine tulija raiub uued, mis aga niisamuti raisku lähewad. — Metsa ääres tee kaldal on üks wana põline tamm, nii jäme, et neli meest korraga tema ümbert kinni wõttes waewalt üksteise käsi puudutawad. Kui keegi wõeras Linda küla meeste käest nende metsa olekut küsis, siis sai ta wastuseks: „Puud on nii jämedad, et neli meest sülitse ei ulata ühegi ümbert kinni wõtta.” Teised puud aga ei olnud sarnased. Need on enamiste sinarid, aga ka lepad, tammed ja üht seltsi punakad puud, millede nime ma teada ei saanud. Teised seltsid on haruldased. Palkisi on aga raske leida, sest kõik on kaharad ja okslised.

Kaugemal öeldi weel üks küla Agaapa olema, mis Linda küla külge arwatawat, sinna ma ei läinudki, üteldi säälnete waewalisem olewat kui taewa tee. Ma pöörasin säält ümber ja hakkasin linna tagasi tulema. Enne Linda küla perede juurde jõudmist tuli mulle arutu parw kitsesi wastu, arwasin neid pääle kümnetuhande olewat. Pidin neile teed andma, sest muidu oleksin jalgu jäänud. Karja järele sammusiwad neli-wiis Greeklast oma tulitanud näruse wattidega, kõiki elumaja tarwitusi, nagu: telgi tekkisi, püssisi, kirweid, toopisi, padasi jne. kaasas kandes. Need on päris nomaadid, hulguwad niisamuti nagu isa Aabram. Niisuguseid karjaseid on Suhhumi mägedes külallt, ööseti wilkus nende õitse tulesi iga mäe päält. Linda maa pääle tohtisiwad nad sellepärast tulla, et wallawanem nende käest iga kitse päält 5 kop. olla wõtnud, nagu mõned tõendada teadsiwad.

Õhtu, kui linna poole läksin, tibistas pisut wihma. Tee läks ime libedaks. Piib-lilise nimega kaewu ligidal libisesin ma paar sada sammu edasi. Sellest sõidust ei olnud mul aga kasu, sest müts jäi ülesse ühe põesa okastesse maha, mida ma suure waewaga ära tõin, ning siis ei libisenud ma enam nii hästi.

Olevik (nr. 19), 4. mai 1887, lk. 2–3

5

Enam kui nädala päewad elasin ma juba Suhhumi linnas. Iga Eestlase käest, kellega ma kokku juhtusin, pärisin ma karwapealt säälse maa olekut. Wastused, mida ma sain, oliwad aga wäga mitmelised. Estoniaküla mehed ei rääki-

nud mitte palju, waid püüdsiwad kohe teist juttu teha, siisgi oliwad need mõnedki sõnad enam kiituse kui laituse nägu. Linda mehed oleksiwad aga terve päewa Suhhumi hädustest wõinud puhuda, ja jutt ei oleks weelgi otsa saanud. Tähele panna on üks nendest, kes ütles: „Suhhumis tuleb rikkus kallale nagu luupainaja!” Kõik need kiitused ei wõinud ometi asja tõsist lugu minu eest warjata. Ma sain warsti selle otsuse pääle: Need, kes mõne aja eest seie tulnud, on nii waeseks ja põduraks jäänud, et nad enam ära minna ei jäksa, sellepärast kiidawad nad siinset olekut uutele pääletulijatele, et need paika pidama jääksiwad, suurema seltsiga arwawad nad elukorra hõlpsama olewat. — Ma panen imeks, kuda terve mõistusega inimesed kõiki neid lorisi wõisiwad tõeks pidada, ja weel siis, kui asi juba oma silmaga näha oli. Mõned kaunis jõukad mehed purjutasiwad linna kõrtsides, et siis, kui endine kopikas otsas, mägedesse minna ja waadata, kuda kõige hõlpsamine warandust wõib kokku panna.

Ühe päewa tee Suhhumi linnast eemal on ühe Sakslase päralt olew Sipeldi mõis. Sinna oli rentnikkusi tarwis. Rändajatele, kes seda paika waatama minna soowisiwad, anti linna politseist kaks soldatit teejuhiks, kellest üks rändajate ees ja teine taga käis. Sarnasel kombel wiidi rändajaid ka „Shamili orgu” waatama, et, kellel tahtmine, ka sinna wõiks asuda. Kui säälse tee pääl keegi rändaja ära on wäsinud ja maha istunud, siis pidanud eelkäija soldat teisi paigal, kuna järeltulija soldat wäsinut edasi minema sundinud. Nõnda rääkisiwad mulle kaks asunikku, kes ise säääl oliwad käinud ja selle jutuga tuliwad meil Siberi wangi teekonnad meelde. Ma tahtsin ka Shamili orgu waatama minna, aga miks ma minemata jäin, selle leiab lugija mu reisikirja lõpetusest. Sipeldi Sakslane ei saanudki omale rentnikkusi, ehk säääl kül paljugi waatamas käisiwad: tema kauba tingimised oliwad imelikud. Rentnikkude maa oleks saanud õunapuid täis istutatud, nõnda et kaks sülda maad ühest puust teise oleks olnud. Puude wahel oleksiwad rentnikud wõinud kukurusi kaswatada, ja mõne aasta pärat, kui puud oleksiwad maa ära warjanud, siis oleks ta rentninud ära ajanud. Tema käis sellega kaugelt oma Balti suguwendadest üle.

Ühel päewal anti Eestlastele jälle kroonu poolt jahu. Kotid panti mereäärest trahteri aita, kust neid wallawanem wälja jagas. Wäljaspool kottide ümber oli kord walgeid tollipikkuseid tõukusi, sees jahude hulgas ei olnud neid nii palju, aga siiski sai neid, kui koti täis ära oli sõelutud, umbes poole sõela kere täit. Inimesed wõtsiwad seda ometi tänuga wastu.

Räägin ka korraks Suhhumi külmasttõwest, mida ehk mõni lugija ju põnewusega ootab. Sääalne „hall” on oma Eestimaa õest mitukorda tugewam. Keda ta kord on tabanud, see ei pääse enne kui teises ilmas, olgu kül, et kiinina abiga talwel teda paariks kuuks eemale wõib ajada. Iselugu siis, kui haige põhja poole rändab. Jaani- ja lõikusekuus olnud iga Eestlane haige ja pääle [2...] olewat ära surnud. Külmtõbi ehk hallisõitmine on umbes järgmine. Kõige esmalt hakkab pää walutama ja siis jääb kõht niisuguseks, nagu oleks iga toit elaw hõbe olewat. Mõne päewa pärast tuleb „sõitmine”. Häkitselt, kui inimene midagi iseäralikku ei märka, kaub korraga kõik ta jõud soontest, wahest nii kähku, et ta enam kuhugi kõrwale ei jõua ronida, ta tunneb kanget külma ja

wäriseb nõnda, et ta wahest aina maast ülesse kargab. Tunni ajaga ehk mõnikord rutemalt läheb see hoog üle. Esmalt käib „halli sõitmine” mitme päewa tagant, wiimaks igapäew, ja kui keegi wäga nõrgaks on jäänud, paar korda päewas. Sagedaste toob külmtõbi enesega weel muid haigusi, nagu paistetusi, paisteid jne. Kellel juba need haigused külles oliwad, neile enam ilma hinnata rohtu ei antud, arwati wist warsti surewat. Esimest kord nägin ma halli sõitmist ühest Wenelasest. Ta oli Brille trahteris pingi pääl, paar tuttawat hoidsiwad teda pääst ja jalust kinni, et ta maha ei kargaks. Haige wehkis käega risti ette ja hoidas palweid, aga „hall” ei hoolinud ristist ega palwetest. Lapsed ei kannata külmatõbe sugugi. Õige weikesed surewad juba ta eeshaigustesse, pisut suuremad aga esimesesse „sõitmisesse” ehk pea selle järele.

Mõne päewa pärast oli Suhhumi linna Eestlaste hulgas iseäraline liikumine: Maardu walla wäljarändajad olla juba teel Suhhumi poole, nad olewat seie endi saadik hra K. le kirjutanud. Sellest rändajate seltskonnast olgu enne pisut nimetatud. Maardus sai mõisa poolt hulk peremehi kohtade päält [...] tehtud. Need kuulatasiwad omale uusi asupaikasi ja saatsiwad Maardu Rannawalla koolmeistri hra K. mõne saja rublaga nõndanimetatud Summimaale, et see nendele säält tõsiseid sõnumeid toimetaks. Koolmeister hra K. oli ka Maardu pasuna koori juhataja, kelle mängijad enamast säält sama walla noored mehed oliwad. Pasunate ostmiseks oli pääle kakssada rubla laenatud, mis alles wõlgu oli. Hra K. kirjutanud aga Suhhumist wäga puuduliselt ja lühidalt, ei olla aru wõidud saada, kas ta kiitnud wõi laitnud, käskinud siiski inimesi tulema hakata. Saadetud weel ka teine saadik, rätsep L. See olla nii häid sõnumeid saatnud, et tema kirjade järele Aadama aegne paradiis Suhhumi kõr-wast tühi asi olnud. Hra K. ja hra L. kirjutanud siis seltsis, et Suhhumi nats-halnik Maardu pasuna koori Suhhumisse soowiwat, kus ta igale mängumehele walmis haritud põllud andwat, neile majad ehitada laskwat jne. Selle pääle olnud Maardus rõõm suur ja rändamine kohe käsil.

Ühel päewal kogus Suhhumis palju rahwast sadamat tähendaja sillakese juurde mere ääres kokku. Aurulaew paistis mere pääl. Teiste hulgas seisiwad kaldal ka hrad R. ja L. Nende ootamine oli aga asjata, sest selle korruga ei tulnud weel Maardu rahwast. Nädal läks mööda. Hra K. üüris oodetawa Maardu rahwa tarwis kaks weikest maja mäe jalal, hra L. ühe suure raudsilla ligidal. Kui jälle laewa tuleku päew oli, tormasiwad inimesed mere äärde. Seekord tuliwad oodatud. Neid oli pääle saja hinge. Mitmele ja mitmele korrale tõiwad paadimehed rändajaid kaldale. Ka hra K. ja L. oliwad endile paadi palganud ja wõtsiwad nende käest à 10 kop., keda nad tõiwad, kuna Greeklased 5 kop. leppisiwad. Uued tulijad kogusiwad hra K. üüritud majade wahekohta muru pääle kokku ja hakkasiwad pääle tee wäsimust esimest korda hästi sööma ja napsu pruukijad mehed ka porujommi maitsema. Saadikud hrad K. ja L. sammusiwad istujate wahel ja ei jõudnud küllalt igäühe küsimuste pääle wastust anda. Ma ei tahtnud seda seltskonda silmitseda, läksin linnast wälja, otse mägedesse ülesse.

Paari saja jala kõrgusel tuli mulle paar härgi wastu, kes suurt wankert kriidi koormaga järele wedasiwad, ehk õigem öeldud, wastu hoidsiwad, et see ise tuhat nelja jooksu ei hakanud. Nende juhataja Mingreellane sammus hoole-

tumalt järele, ei nähtud sugugi kartwat, et härjad wankri päälesurumise sunnil järsust teest kukerpalli alla läheksiwad. Härjad oliwad tõeste mõistlikud loomad. All orus läksiwad niisama pikkamisi edasi. Ma waatasin neid natukene aega järele ja jäin mõttesse. Minu arust oliwad need härjad ainsad otsekohesed ja rahulised Suhhumi elanikud. Waatame järele. Linna ametnikkude nägudest wõis lugeda, et nad igatsusega seda tundi ootasiwad, kus neid teise paika saaks nimetatud, asunikkude nägude pääl walitses meelegaheitmine petetud lootuste ja elu kibeduste pärat, ja pärisrahwa silmes wälkus wihatuli pääletungijate wastu. Lõppeks oliwadki härjad ainsad otsekohesed näud, kes juba selle ajaga, kui ma mõttes seisatasin, lähemate müüri waremete warju oliwad kadunud. Muid loomasi ei säälnüi mõistlikuks arwata. Nimelt koerad on hoopis totrad. Nad on ilma peremeesteta, uitawad linnas ümber ja ei lase millasgi oma haukumise häält kuulda. Puhtust Suhhumist ei leita!

Olevik (nr. 32), 3. august 1887, lk. 3

6

Mäe pääl, mis mitte liig kõrge ei ole, oli ka müüri waremeid ja puumajade asemeid, mis tunnistust andsiwad, et üks osakene linna siin oli seisnud, mis aga kõige esite mässajate ohwriks langes, sest et Abhaaslased siit poolt linna pääle tuliwad. Ma sammusin üle lagendiku. Ka ühest weikesest padrikust läbi minnes jõudsin mäe teisele poole serwale. Siin oli mäe sein weel järsum, kui linna pool. Kitsas jalgteel läks mööda mäekülge edasi. Ühes kohas oli kahar puu ülevalt poolt tee pääle langenud, aga ta kaswas siiski. Üle selle tüwe ronides kohkusin ma pisut. Paari jala kõrgune kord konta kattis umbes kümne sammu pikkuselt teed. Ma ei südaldanud waadata, kas need inimeste wõiloomade omad oliwad. Järgmisel päewal käisiwad mõned Eestlaste lapsed säälsamas ja tõiwad hulga püssikuulisid, mida nad nende kontide lähekorrast ütlesid olevat noppinud.

Ühe kõrgema koha päält waatasin ma juhtumise kombel linna poole. uutest tulijatest oliwad ka mõned mehed hakanud mäge mööda ülesse ronima. Kõigile ei olnud see töö aga passinud, mitu taati oliwad ju umbes saja jala kõrgusel maha istunud.

Mõtlesin alla orgu minna, lootes, et säält õuna ja pähklapuid leida. Olin ka juba tüki teed alamale läinud, aga see oli hulk aega wõtnud. Puud oliwad okaliste keerdkaswudega nõnda kokku kaswanud, et läbipääsemise kohta hoolega pidi otsima ja mõnes kohas wäätisi nuaga katki lõikama. Päike oli juba looja minemas. Hakkasin sellepärast jälle ülemale püüdma. Kui ma ülesse jõudsin, oli ju päris pime. Waremete juurest läbi minnes waatan ma korra kõrwale. Umbes paarsada põlewat silma nägin ma enese poole wahtiwat. Hirm andis jalgadele tiiwad: mõne silmapilguga olin ma linna pool mäe jalal. Selle pääle kuulsin mäelt weidrat kisa. Ma tundsin seda häält: see oli shaakalite hulgamine, mis iga ööse magajate und Suhhumi linnas rikub.

Teisel hommikul läks suur rändajate seltskond Linda küla poole. Kõik nendest ei olnud enam endises rõõmsas tujus, oliwad mõnede käest õhtul kahtlasi juttusi kuulnud ja jäiwad ka mõne enese nähtuse juures kartma. Hiljem oli juttu kuulda, et mitu meest nõuks olla võtnud hra K.t siis oksa tõmmata, kui asupaigad mägedes mitte niisugused ei olewat, kui tema kirjutanud. Niisugused mõtted ei ole Suhhumis uued asjad. Kui hra K. ja mõned teised esimest korda Eestlase Samarast Suhhumisse toimetanud ja neid piiblilise nimega kaewu juurde asutada tahtnud, siis pidatud neid ka tänupalgaks ülesse poodama, mis aga tegemata jäänud, sest et nad praeguse Estonia küla kohta maad saanud.

Ma läksin uudise himu pärast ka rändajate kaasa. Raudsilla juures tuli hra K. ja wallawanem hra R. meile wastu. Wallawanem seletas inimestele selge sõnaga, et täna wõimalik ei ole Linda külasse minna, sest ülema kohtu poolt olewat temale käsk antud, mitte üht rändajat Lindasse tulla lubada: rändajate lapsed põdeda mõned kaelahaigust ja nõnda wõida haigus ka mägede elanikkude juurde wiidud saada, kus seda ei olewat. Inimeste hulgas tõusis nurin. Mõned soovisiwad kuuldawalt, et hrad K. jr R. silla päält jõkke saaksiwad wisatud. Teised seletasiwad, et siis politsei kaela wõiks tulla ja Lindasse pääsemisest ei tuleks ikka midagi. Rändajad pööراسiwad linna poole tagasi. Mina pidin ka tagasi tulema, sääl hüüdis hra R. mind Saksakeeles: „Sie können ja doch kommen, wir haben nicht die Wahrheit gesprochen!“ Sellest arwasin ma, et inimeste pahameel hra R.l teada oli. Õhta eel oliwad mõned mehed siiski Linda külas käinud.

Inimeste pahameel läks weel suuremaks, kui nad kuulda saiwad, et muusikantidele sugugi paremaid asupaikasi ei antawat kui teistelegi, et walmis haritud põllud ja kroonu ehitatud majad hra K. luuletus olewat. Ka oli teada saadud, et tema rändajate käest mitukord kõrgemat üüri wõtta, kui ise maksata. Sel põhjusel jäeti üks hra K. üüritud maja tühjaks ja inimesed läksiwad esiotsa mereäärse trahterisse korterisse. Üüri pidi nüüd tühja maja eest maksetud saama, mis meie wäljaüürijal juba raskeks hakkas jääma, sest et kodumaalt toodud sajad lõpekorral oliwad, nagu ta ise pärast tähendas.

Nimetatud kahe maja wahe kohas oli weel üks kolmas pisikene. Umbes kaks-kümmend noortmeest wõtsiwad selles korterit, nende hulgas ka mina, ehk sääl küll waewalt kõigile põrandal magamise ruumi oli, aga suure seltsiga oli hra K. kõrge üür kergem maksta. Seltskond walitses mind omale leemekeetjaks. Mulle anti raha ja saadeti poodidest leeme tarwitusi tooma. Ostsin Greeklase poest mõne naela kartulid, millest ma enam ei mäleta, kas 4 wõi 5 kopikat naelast andsin. Öunu oleks küll enam kui poole osa odawamalt saanud, aga kästud oli kardulid tuua. Mingreellase poest wõtsin mõne kümne kopika eest tangu, sibulaid, makaroonisi, pipart, soola jne., aga liha pidin paaegu unustama. Wõtsin seda ka wiimasest poest ja wantsisin siis oma kandekoormaga endi hurtsiku poole, kus ees õue pääl harkide otsas teistel õnne ja õnnetuse järele wesi juba kahe plekk ämbriga kees. Õnnetust oli neil olnud, et ämber kaewu põhja wajunud, kus pääle kaks sülda wet sees oli, õnne aga, et nad säält pika koogitsemise järele ühe asemel kaks oliwad leidnud. Leitud ämbril oli weel ennemuistist tahma külles, mis tunnistust andis, et te-

maga omal ajal ka oli keedetud saanud. Selle aja sees, kui ma leent liigutasin, tõusin ma auu poolest üks kraad kõrgemale. Seltskond walis mind oma kirjutajaks. See sündis nii. Mõnel noorelmehel oli harinenud wiis inetumaid tempusi teha ja rumalaste rääkida. Kõik ei tahtnud seda aga kannatada. Pika waidlemise järele waliti president, kohtumehed, wolimehed, peksumeister ja kirjatoimetaja, kelleks mina sain. Nende eestseisuse liikmete hooleks antu ausa korra järele walwamine. Pääle sööma — söögi ajal olin ma liha osade määraja — sai trahwi seadus kirjutatud, millest ma weel mõne paragrahwi mäletan, nagu: kurja wanduja sai kuus hoop, suure rumala sõna ütleja ka kuus ja weikese rumala sõna ütleja kolm hoop. Söögi ajal tehtud süüta oli poole suurem trahw. Peksumeistrile jäi luba päewas kolm korda seaduse wastu eksida, mis temale palga eest oli. (!!)

Seaduse alla kirjutasiwad eestseisuse liikmed oma nimed ja see leht sai ahju rinna külge kliisterdatud, kus ta wististe praegu on, sest et meie äratulemise järele tuba tühjaks jäi. Esimene, kes seaduse walidust tunda sai, oli Linda seltsi eestseisuse liikme hra K. poeg. Kui peksumeister parajalt tööl oli ja wolimehed süüdlast kinni hoidsiwad, tuletas president nurgast meelde, et waja oleks isa nüüd, kes inimesi Suhhumisse ahwatlenud, poja kätte maksta. Ja tehti nii. Poeg sai isa eest weel lugemata. Nuhtluse korrad kirjutasin ma protokollile lehe pääle, mida ma kui Suhhumi mälestust alles hoian.

Õhta olime weel kaua ülewal. Üks noormees K. T. Nihatust, ühe kohaomaniku poeg, rääkis meile Suhhumi waewadest õige tõsiseid lugusi. Ta ise oli ka üsna kimbus: sõitis ühte lugu „halli”, oli kaua aega ilma teenistuseta olnud, Rostowis wiimase raha kopika ära kulutanud ja alles paari päewa eest „mäe koolis” (горская школа*) põranda pühkija ametit pidanud. Kodumaale mineku ütles ta enesel kahe asja pärast wõimata olewat, esiteks, et isa reisiraha ei saatwat, teiseks, et minna ei julgeda: olewat wäga suurelisel kombel kodust ära tulnud. Mul oli ta pärast hale meel ja ma hakkasin teda auusaks inimeseks pidama, mida ma nii kaua arwasin, kui hiljem ise kodumaale jõudsin. Sääal leidsin aga kirja eest, kus sees K. T. mind enese juures ütles suremas haige olewat ja minu sugulaste käest paarkümmend rubla palus, et mind terwisele aidata, sest minu raha olla otsa saanud. Õnne kombel oli aga raha weel saatmata.

Olevik (nr. 34), 17. august 1887, lk. 2–3

7

Wiimaks walisime igaüks palja põranda pääl palja paiga ja heitsime puhkama. Minu paik oli kaunis lühikene, ei saanud ennast sugugi sirgeks ajada. Seedsin ennast küll igate pidi, aga ükski asi ei aidanud. Hommiku poolt ööd

* mitte городская школа, nagu teises päätükis trükiwea läbi juhtunud.

sain ma rohkem ruumi, sest et ma magades mõlemad jalad seinast läbi olin sirutanud. See ei olnud kangelase töö: sein oli hagudest punutud ja sawi ja lubjaga üle määritud.

Kui ma hra L. maja üürilisi vaatama läksin, oli neil metssigadest jutt käsil. Hra L. andis ühele rikkale Aigna saare mehele nõu sigade püüdjaks hakata, see olla tasutooja amet. Aigna mees himustas ju enne kodumaale tagasi sõita, nüüd nähti teda aga seda uut nõu proowida tahtwat. Hra L. arwas, et järgmisel wiisil kõige hõlpsamine muste kultisi kätte saab: Sääl kohal, kus sigu nähakse, kindla püstaiaiga üks tükk maad sisse piirata ja ühte kohta aiale auk sisse jätta, sinna aga mitte wärawat hingedega ette käima panna, waid nagu hiire lõksu kaant aia augu kohta ülesse seada, et kui siga aeda tuleb ja jalaga wibupuu külge puudutab, wäraw siis ise ette kukub. Aia sisse mulgu alla arwas ta hääks natuke kukuruusi külwata ja wäljaspoole mulku kaks aia aru mäe ladwani ehitada, et need nagu nooda pärasse tuleksiwad. Kui siga aias on, siis lubas ta ise appi tulla teda kinni wõtma, et waja poleks püssiga lasta. Umbsest sea nahast saab hää wiina ankur ja püssi kuul teeks prundi augu külle pääle, kuna kõrtsmik seda alla soowib. Wist ei läinud aga sigade püüdmine loodetud ladusal kombel, sest poole aasta pärast tuli Aigna mees Eestimaale.

Weel mõne päewa rändasin ma Suhhumi ümberkaudsetes mägedes ringi. Korra pidasin ma jälle ühes Linda küla hurtsikus öökorterit, mille peremees Kuusalust tulnud ja tulles mitu ringi läbi terwe Euroopa Wenemaa sõitnud oli, sest et ta Suhhumi teed pole teadnud ega Wenekeelt osanud. Pääle minu puhkasiwad sel korral hurtsiku põrandal mitu sisserännanud noortmeest ja üks hra J. Ambla kihelkonnast, kes kodumaal kusagil kõrtsi pidanud ja ühe nooremehe eest kohut käima hakanud, kes hakenrihteri kohtus hirmsal wiisil ilma süüta peksta saanud. Ta kulutanud aga kohut käies kõik oma waranduse ära, ilma et protsess lõpenud oleks ja langenud wastaste tagakiusamise alla. Sääl saatnud temale Krimmist Tarhani koolmeister palju tuntud hra —kp— umbes 33 rubla raha ja soowituse kirja Suhhumisse rännata, mille järele ta ka teinud. Suhhumisse jõudes saanud ta kohe „saadikutega” tuttawaks, kes teda selle eest söötsiwad, et ta oma hääd kõne andi uute rändajate Suhhumise jäämise meelitamiseks tarwitas. Ta sõitis aga kaks korda päewas „halli” ja piht ja kukal oli tal kangeste paistetanud ja must nagu paja põhi. Rohtu ei antud temale enam ilma rahata. Ülemal räägitud öökorterit pidamise korral oskas ta imeilusaid jutukujutusi Suhhumi hädustest awaldada, wiitis sellega poole ööd ära ja wõitis kõik kuulajad peale minu ja hurtsiku peremehe enese nõusse. Waewalt olime meie uinunud, kui ma läbi une märkasin, et õled minu al kahisesiwad. Selle järele tuliwad nii tugewad mütsud, nagu oleks täisolewaid wiljakottisi laest maha loobitud. Meie ärkasime kõik ülesse ja keegi wõttis tikust tuld. Hra J. sibas käsa ja jalgu, ning sai peaaegu takti järele nagu imewäe läbi põrandalt ülesse puhutud, kuhu ta jälle tagasi mütsatas ühe sõnaga, hüppas seljali olles põrandal, nagu õun palawa pliidi pääl, millele keskohta elawat hõbedat on pandud. „Aga hra J.,” ütles keegi, „ütlesite wast, et Suhhumis külmatõbe ei olegi, mis Teie aga ise praegu teete?” „Oh”, wastas hra J. hambaid lõgistades, „ega see külmtõbi ole, mul on paljalt ahastus ko-

dumaa korratumate lugude pärast.” Ja mitu jäiwad uskuma, et see külmtõbi ei olewatki. Paari tunni pärast wõisime jälle magama jääda.

Linna tagasi jõudes oli mul kindel nõu Estonia külasse minna. Et aga sel päewal laew tuli, läksin ma mere äärde. Jällegi tuli uusi wäljarändajaid, seekord Pärnu ja Lääne maakonnast. Tormi pärast nõrkenud ja haiged tulijad istusiwad mere kaldale maha ja waatasiwad, kuda paadi mehed nende kraami paatidest wälja loopisiwad: riideid, leiwakottisi, lapsi, atrasi ja nõnda edasi. Mägedede poole waadates hakkasiwad naised kooris nutma, nagu Taga-Tallinna „ärgranud hinged” Uuetua Mardi palwe tunnil. Kui esimene nutulugu mööda oli, küsisin ma ühe käest, miks nad kodumaalt ära tulnud? „Oh, kulla mees”, wastas naine, „meie ei tulnud mitte teiste kiituse pärast, waid oma häda ajas meid siia. Olime ühe Luteruse kirikherra rentkohtade pääl, kust meid wälja aeti, et nõutud renti ja tegu tasuda ei jõudnud. Kodumaal ei olnud pääwarju saada: müüsimme endi kraamid ära ja tulime siia, lootes, et kui teised säääl elada wõiwad, siis wõime meie ka.” —

Säääl silmas üks mees oma endist sõpra. Jooksis ta juurde, hakkas talle rõõmu pärast nuttes ümber kaela ja ütles: „Ometi leian ühe tuttawa eest. Eks sa toimetata, et ma asupaiga pääle saan?” Teine ei wastanud midagi. Ta silmis hiilgasiwad ka pisarad, mis aga mitte rõõmu ei tähendanud.

Laewa päält tuli ka keegi Wene kindrali ülikonnas olew mees. Öeldi üks Mingreellaste würst olewat, kas Bulgaaria krooni kandidaat, ehk mõni teine, seda ei wõinud ma sel ajal teada. Mereäärest trahteri poiss kandis ta eel suure waewaga rasket reisipauna, ning rahwas astus nende eest aupaklikult kõrwale, nagu mesilased endi ema wõi kuninganna eest. Würst tahtis oma maade pääle rentnikkusi ja wiis sellepärast oma kuluga Eestlasi Batumi poole, kus need maad oliwad, kohtasi waatama. Tema kauba tingimised ei olewat aga palju paremad olnud, kui Sipeldi Sakslaselgi, sellepärast ei olnud kellelgi himu sinna jääda, ehk säääl küll tasased rohukaswatajad paigad olnud.

Kui ma Brillu trahterist mööda tahtsin minna, palusiwad mind kaks taati Jumala keeli, kes säääl trepi pääl seisiwad, et ma neile kodumaale saatmiseks kirjasi teeksin, nad ise ei oskawat kirjutada ja saadikuid ei wõiwat tellida, sest et nad ei kirjutada nii, kuda lood on. Trahteri eestoas oli ka muude hulgas enne nimetatud hra J., kes parajaste ühe teisega Suhhumi olu üle käredaste waidles. Peaaegu oleks õigus hra J. le jäänud, säääl sundis aga äraneetud „hall” teda seljali sohwa pääle laskma ja käsa ja jalgu sibades päältwaatajatele ilmamaksuta kunstwigurisi etendama. Wõit jäi muidugi wastas waidlejale. Kui mul nende taatide kirjad walmis oliwad, siis tuli weel teisa tellima, nõnda et ma õhtani ametis olin. Teisel päewal läksin ühe Linda küla nooremehe saatel Estonia küla poole.

8

Sääl, kus Linda küla tee ära keerab, tuli meile salk Maardu mehi wastu, kes mägede olu silmitsedes selle üle nii kangeste oliwad pahandanud, et nad esimese laewaga põhjapoolsesse Kaukasiasse, Anapasse ehk Noworossiiskisse lubasiwad sõita. Nad oliwad mõnesuguseid mälestuse märkisi mägedelt kaasa võtnud, nagu: kukurusi päid, wiinamarjapuust keppisi, turgioa wäändeid jne. — Lai sillutatud maantee läheb Suhhumist mööda mere kallast lõunahommi-ku poole. Ka telegrahwi traadid on tee kõrwas, mis wist Kutaise linna lähewad. Pandi parajaste uusi walmis walatud telegrahwi tulpasi, endised oliwad mässu ajal ära purustatud saanud. Tööliste hulgas oli ka mõni Eestlane.

Parema käe pool hiigas merepeegel ja pahemat kätt tõusis mäesein järsku ülesse, enese ja mere wahele poole wersta laiust ranna lagendikku jättes, mis mitu wersta edasi kestab, kuni wiimaks mäed kaugele kauwad ja arutu tasan- dik algab, mida geografia raamatutes Rioni jõekonnaks nimetatakse. Umbes werst wõi kaks Suhhumi linnast eemal on põigiti üle ranna lagendiku, mägedest kuni mere kaldani kõrge müür ehitatud, mis aastasadad wana wõib olla. Politikalist tähendust ei nähtud tal enam olewat, sest augu kohal, kust maan-tee temast läbi pääseb, ei olnud wärawaid ees. Wõi oli ehk neid mõni Ming-reellaste Simson kõige sammastega mägede otsa wiinud; kes seda teadis.

Meie tee käis üle mitme jõekese, kus põhjas kõrge kallaste wahel pisut märga muda hiigas. Sillad nende pääl oliwad kõik lagunened. Mõnel oliwad haampalgid alles, mida mööda meie üle saime, mõnest jõest pidime läbi sompima, nagu seda ka kõik Tsherkesside hobused pidiwad tegema, mis meile üksikult ja salgakaupa wasta tuliwad. Ratsalised oliwad oma kõige toredamas ehtes: wist ruttasiwad nad mõne pidu pääle linna. Enamasti iga ühe käest küsisin ma, kas Estonia küla kaugel olla. Kui ma seda Wenekeeles tegin, ei teinud nad minuga tegemistki, kui ma aga Eestikeeli rääkisin ja nad Estonia nime kuulsiwad, siis näitasiwad nad käega tagasipoole.

Meie olime ju umbes wersta wiisteistkümmend ära käinud. Päike hakkas weerema ja küla ei olnud weel kusagil. Et rutemine edasi saada, läksin ma palja jalu. Käies tundsin ma aga jalgade sees mõne korra tasast wärinat, mis jalatalla alustest põlwini kestis. Kui jälle üks jõgi wasta tuli, panin ma saapad jalga ja rebisin sääred õige ülesse, et weest läbi minnes see üle ääre sisse ei tuleks. Meie olime just kesk jõge, kui keegi hobuse ja wankriga linna poolt tulles ka jõest läbi sõitis. Riiete järele paistsiwad pääl istujad, mees ja naisterahwas, Eestlased olewat. Oliwad Estonia külast pererahwas. See oli meile suureks õnneks, et nendega kokku juhtusime, sest üksi ei oleks meie miski hinna eest pimedas teed leidnud; päälegi et hobusetee jõgedest ja lompidest läbi käis ja kõrwal olija jalgrada murdeid mööda wahest puu ladwasse ja säält jälle alla wiis. Tubliste wäsinud jõudsime meie hilja õhta seltsilise maja juurde, kes meile lahkest meelest öömaja soowis.

Päike paistis hommiku ju aknast sisse kui ma asemel ülesse ärkasin. Tundsin muidu endise terwise käes olevat, aga kõht walutas kaunis tihedaste. Mu naaber pani ennast ju riidesse ja perenaisel nähti mõte olevat põrandat pühkima hakata, sellepärast ajasin ma ennast ka jalule. Waewalt olin ma kaks sammu asemelt eemale astunud, kui ma tundsin, kuda mu pää palawaks löi ja weri joonega näusse tungis. Silmad hakkasiwad wirama ja ma ei märganud enam midagi. — — —

Korraga tunnen ma, et peremees mind käe warrest tugewaste kinni hoiab. „Ega ma pikali kuku, et Teie mind kinni hoiate,” ütlesin ma pool pilgates. „Ei kuku, kui kukkusitegi,” wastas see naeratades. Mind talutati süngi, kus mul uimastuse hoog uueste pääle tuli. Seljali olles selgines pää aga warsti jälle ära. Nüüd läks aga kõhu walu kordkorralt piinlikuks. Arwasin wäljas tuule käes parema olevat olla, ning läksin ja seisin õues ukse paku pääl pool küllakile. Korra tahtsin õue wärawast wälja minna. Käisin ju ehk wiis minutit, aga wärawat ei saa kätte. Wiimaks jõuan kuhugi wälja ja tunnistan hoolega kohta: see polnud wäraw, waid toa uks. Pööran ümber ja ajan silmad pärani, wäraw paistab umbes kümne sammu kaugusel. Lähen teistkorda, tulen aga jälle toa ukse juurde wälja. Kolmandamal korral laksin käega mööda seina, ja toa nurgast mööda aeda katsudes wiimaks wärawa juurde. Sää! tuli mul Soodoma meestest hale meel, kes pimedal ööl niisugust kimbatust kannatasiwad. — Õhta poole sain ma natuke paremaks. Laua pääl oli „Walguse” wana nummer. Hakkasin selle seest „Rena Sahibit” lugema. Lugeses läks pää selgeks: Wist sellepärast et ma paigal olin ja peaaegu ühe koha pääle wahtisin. Majaperemees kuulutas aga mulle ette, et ma kõige hiljemalt kahe nädala pärast halli sõitma hakata, mul olevat juba ta eel-haigus kallal. Kohkusin seda kuuldes.

Ühe öö olin weel nende hääde inimeste tüliks. Teisel hommikul arwasin ennast tugewa küll olevat ja hakkasin linna tagasi minema. Mu himu oli Suhumi elust nii otsas, et ma waewaks ei wõtnudki Eestonia küla ligimalt silmitseda. Wiskasin ühe pilgu tagasi: paistis weikeseid hurtsikuid (aga paremaid kui Lindas) kaunis kogu olevat, kus lähekorras inimesed kukuruusi leikasiwad. Ma püüdsin umbes sennapoole marssida, kust ma üks õhta tulnud olin. Nüüd waatasin ümberkaudset kohta truuwimine. Maa oli niiskepäraline, mispärast sinaarid lopsakaste kaswasiwad. Okaswäändeid oli näha, sõnajalgu weel vähem, haljast muru rohtu ei olnud aga sugugi rohkem, mõned ojade kaldad ja lombi ääred maha arwatud. Kruus ja kiwid oliwad paiguti paljad. Uudist juhtus mulle, et ma siis esimest lindu Kaukasia pinnal nägin. Enne ega ka pärast ei puutunud ükski sulekandja sää! mulle silma. Ka wareseidki polnud sää! näha, inimesed arwasiwad, et need ka külmatõbe kartwat. — Tee paistis hoopis teist nägu olevat, kui tulles ja korra jäi ta aina weikeseks. Hakkasin kartma, et eksinud olen. Jõudsin wiimaks ühe lagedama koha pääle, kus mu ees kaunis suur Mingreellaste küla paistis. Eemal oli aga ka maantee näha; ma olin pisut kõrwalt tulnud.

Tahtsin ju ammugi mõnda Mingreellaste eluhoonet seest poolt silmitseda. Et ma nüüd pisut jänu tundsin, astusin ma lähemasse hurtsikusse sisse keelekas-tet tellima. Hursik oli sinaari lõhandikkudest ehitatud ja sellestsamast puust peergudega kaetud. Pisikene aken oli ühes külles, mis üksi terwet tuba poleks walgustada suutnud, kui mitte pea iga seina palgi wahe teda ta toimetuses ei oleks toetanud. Lage ei olnud olemaski ja põrandaks oli siledaks tallatud maa. Kesk põrandat seisis lai lauatuukk maas, mille peal kukuruusi pudru riis-med ja senna sisse sõrmedega tõmmatud jooned tunnistasiwad, et majarah-was praegu säält oma hommikust sööki oliwad wõtnud. Üks wanaldane meesterahwas magas tagaseinas sambla aseme pääl ja akna all istus paku ot-sas keegi naisterahwas ja wahtis oma käes olewa rihma hõbedasi pandlaid. Minu tupp astumise pääle kohkus ta pisut ja tõmmas kähku näukatte silma-de ette. Ma ütlesin „traastu”, aga ei saanud wastust. Siis awaldas in märkide teel oma soowi. Kohe tõusis naisterahwas üleese, täitis ühe tühjaks uuristatud arbuusi koore nurgast wee anumast ja ulatas mu kätte. Seni kui ma jõin, oli ta oma näukatte jälle eest ära lükanud. Ma waatasin ta otsa. Oli noor ja kena. Mõne Mingreellaste nooremehe meelest wõis ta ehk väga kena olla, minu meelest aga mitte, sest et ma muste juukseid ja kiirgajaid silmi sallida ei wõi, nagu tal oliwad. Ta nõust wõis igatsust ja kurbdust lugeda, mis tunnistas, et temaga mitte soowitawalt ei olnud ümber käidud. Ma olin kuulnud, et Ming-reellased oma naisterahwaid mitte väga ei hellitawat. Meie olime ju ehk wiis minutit „tõttwahtinud”, kui korruga hobuse jala plagin kostis ja aknast üht noort Mingreeli ratsalist näha wõis. Mul käis mõte läbi pää, et see selle tuwi-kese armukene ehk abikaas wõiks olla ja enne kui ma isegi märkasin olin ma üks, kaks, kolm maanteel, kus ma nii erapooletuma näu tegin, et ka püha Paulus minust midagi ei oleks wõinud märgata. Mu kartus polnud asjata, sest ratsaline sidus hobuse kukuruusi kuiwatamise korwi samba külge kinni ja astus ise hurtsikusse.*

Marssisin kärke sammudega Suhhumi poole. Käies tuli mul terwe Kumistins-ki (Suuhumi maakonna) olu mõttesse, ja ma otsustasin selle kohta järgmiselt: Paar Tiflises ja Krimmis elustawat isandat on Eestimaa mõisnikkude pääle wihastanud, et need ikka oma endiseid, ammugi kadunud eesõigusi tahawad kinni pidada. Et neile hääd pussi teha, mõtlesiwad nad terwet Eesti rahwast Kaukasiasse meelitada ja teise nõnda ilma töörahwata suure häda sisse jätta. Nende kirjade läbi ülesse kihutatud rahwa saadikud saiwad looduse ilust ja nimetatud hässitajate meelitustest nõnda petetud, et nad sadandeid ja tuhan-deid inimesi suure wiletsuse sisse lasksiwad tulla. Eestimaa mõisnikud sai-wad aga kahju asemel kasu, sest tagasirännanud töömehed alandasiwad en-did väga hõlpsaste oma sundija tahtmise alla. Hale meel tuli mul aga selle pä-

---

* Kukuruusi kuiwatamise tarwis on säält nelja tulba otsa hagudest tohutumad korwid punu-tud, millel katus pääl on ja kuhu redeliga juurde minnakse.

rast, et mõned meie rahvuslikud ajalehed selle eksitawa partei tööriistadeks oliwad hakanud. Nõnda mõtlesin ma kindlaste, taewas andku mulle andeks, kui ma sellega ülekohut tegin. — Ühe kruusa hunniku otsas istudes puhkasin jalgu ja kirjutasin ajalehe Walguse tarwis lühikese teatuse säälest olust hoopis teisel toonil, kui seda enne oli tehtud. Hra Kõrw wõttis omal ajal ka lühendatult selle oma lehte wastu. Teise kirja tegin neile, kes mind oliwad läkitanud, et neil waja ei oleks tulema hakata. Suhhumis ei pannud ma kirjasi aga mitte posti pääle, sest et ma ise warem arwasin kodumaale jõuda.

Teel tuli mulle üks Estonia küla mees wastu, kes pääle muu rääkis, et tema poeg Tiflisis ühe herra juures poisiks olewat. Poeg saatnud talle aga kirja, kurtnud oma elu hirmus kibeda olewat ja palunud Jumala keeli reisiraha, et ta Tiflisis ära wõiks tulla. Temal ei olewat aga enesel ja kellegi käest ei saawat ka laenata. Mul tuli meelde, et nimetatud herra Dr. Weske „Omamaa” esimeses aastakäigus Kaukasia rahwa kirjelduses oli öelnud, et tal waeseks jäänud mõisnikud teenijateks olla. Mees ei mäletanud oma poega aga millalgi mõisniku olewat olnud.

Õhta pimedas linna jõudes olin ma nii wäsinud, et ma miski hinna eest enam üht wersta ei oleks ära käinud. „Mereääres” oli mitu Eestlast. Neil oliwad ju sõidupiletid ostetud: hommiku wara pidi „parahot” (laew) tulema. Läksin omale ka piletit ostma, kus juures mul tubliste waewa oli, enne kui pileti müüja putkakese muude müüride wahelt ülesse leidsin. Tagasi tulles tuletas keegi mulle meelde, et mul Schamili oru reis weel tegemata olla. Ma ei soowinud aga kellegile inimesele seda teed käia.

Oli weel hommiku kaunis pime, kui laew „Puschkin” meiega Suhhumi rannast ära ruttas ja selle aruldase paigakese udu kätte taha jättis. Ma hingasin himuga jahedat mere õhku sisse. Ja kui ma poludil ühe Türklase selja taga puhkepaiga leidsin, olin ma wäga rahul. Rahu kestis aga waewalt weerand tunni. Siis hakati mind ümber keha nagu nõeltega torkima. Pikkamööda sain ka sellest imelikust juhtumisest aru: Türklase riided ja oliwad mitmetseltsi kirpusi nii täis, et tuhanded nendest ruumi puuduse pärast wälja pidiwad rändama. Üks lasikond juhtus neid minu külge, kes seal kohe sõda pidama hakkasiwad ja selle juures oma kihwadega mind haawasiwad. Parata polnud ühtegi: pidin kaks päewa seda põrgu piina kannatama, kuni Kertshi jõudsime, kus ma kohe sauna läksin. Siin juures tuleb mul meelde nimetada, et Türklased ja Kaukasia rahwad mitte ei wihtle. Neil näib nii tubli nahk olewat, et kirbu hambad sellest läbi ei ulata. — — —

Poole aasta pärast oliwad pea kõik rändajad Suhhumist ära jõudnud, saadikud hra R. ja L. ja weel mõned teised maha arwatud. Suurem jagu tuli kodumaale tagasi, mõned läksiwad Wõishni-Wolotshokki, kuhu paar Eestlast warem maad ostu pääle oliwad wõtnud. Suhhumi ümberkaudu on aga weelgi kaunis kogu õnnetumaid Eestlasi, ning wõib ehk aasta kümneid ehk ka sadandeid Eesti sugu sääli seista ja Eesti keelt räägitud saada.

Nüüd on juba kolm aastat mööda läinud. Suhhumi „hall” ei ole mind oma külaskäiguga mitte auustanud, wist kardab ta Eestimaa hääd kliimat. Suhhumist ei ole ma pärast enam täielisi sõnumeid saanud. Ma oleksin wäga tänuline,

kui keegi, kelle eluküünalt veel „hall” ära ei ole puhunud, säälest elust tähtsamaid asju ajalehte kirjutaks. Lehe lugejatele ei saaks see wist und peale tooma.

Üks Suhumi rändaja.